

САМАРАЛИ НАТИЖАГА ЭРИШИШДА ЎҚУВЧИЛАРГА УЧУН ПЕДАГОГИК ВОСИТАЛАР

Шыныбеков Аллияр

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

Нукус филиали ўқитувчиси

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10154323>

ARTICLE INFO

Received: 08th November 2023

Accepted: 17th November 2023

Online: 18th November 2023

KEY WORDS

Нота, куй, жўр, созанда, солист, индивидуал қабул, чолғу.

ABSTRACT

Мақолада ноталар асосида асбобларни чалиш техникаси ва спектакль давомиди улар билан ишлашнинг индивидуал усуллари батафсил тавсифланган. Қуйидаги машқлари эслатма-қайд этиш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради; Энг оддий мусиқада, даслабки зарбанинг биринчи ярми ўйналганда, ўқувчи диққатини шу зарбанинг иккинчи ярмига қаратади.

Машғулотлар ёрдамида ўқувчига берилаётган вазифа аста-секин мураккаблаштирилади, лекин бу вазифа ўқувчининг имкониятлари даражасида бўлиши керак. Созандада нотага қараб ижро эта олиш қобилиятини ривожлантириш муаммоси ва уни ҳал этишга қаратилган кўрсатмалар мусиқа педагогикасида алоҳида ўрин тутади.

Кўзга кўринган ижрочи - ўқитувчиларнинг фикрича, нотага қараб ижро этиш созанданинг кундалик машғулотлари қаторидан ўрин олиши шарт. Ўқувчи мунтазам равишда нотага қараб ижро этиш билан шуғулланган тақдирда турли даврга оид бўлган ранг баранг мусиқа асарлари билан танишади. Нотага қараб ижро этилаётган мусиқа асарларининг ҳаммаси ҳам келажакда ўқувчи тарафидан ёд олиниши шарт эмас, балки улар ўқувчининг фикрлаш, янгилик очиш ва янги, ўзига маълум бўлмаган таассуротлар билан танишиш эҳтиёжини қондириш учун ижро етилади.

Нотага қараб ижро қилиш мураккаб жараён бўлиб, у махсус машқлар ёрдамида ўзлаштирилади. Нотага қараб ижро этиш жараёнини кузатадиган бўлсак, унда қуйидаги қисмларни кўришимиз мумкин: нота кўринишининг ўқувчи онгига етиб бориши;

ўқувчи онгида қандай ҳаракатни амалга ошириш кераклигининг аниқланиши; керакли ҳаракатлар ёрдамида берилган нотанинг ижро етилиши. Нотага қараб ижро этиш жараёнининг қанчалик тез содир бўлиши нота кўринишини қабул қилиб (англаб), керакли ҳаракатни амалга ошириш тезлигига боғлиқ. Агар жараёнининг бирор қисми яхши ишламаса, нотага қараб ижро этишда кўзланган натижага эришиш қийин бўлади.

Нотага қараб ижро этишнинг мураккаб тарафларидан бири шуки, мусиқа асарининг бир қисми ижро этилаётганда чолғучи кейинги қисмини кўриб, унинг ижросига тайёргарлик кўришга тайёрланади. Тажрибасиз ўқувчилар кўп ҳолда бунинг уддасидан чиқа олмайдилар натижада, уларнинг ижролари узилиб қолади. Диққат-

эътиборни бир мақсадга қарата билиш нотага қараб ижро этишнинг муваффақиятли ўзлаштирилишини таъминлайдиган омиллардан биридир. [1.Б.75]

Нотага қараб ижро этиш қобилиятини ривожлатиришда қўйидаги амалий машқлар ёрдам бериши мумкин; энг оддий мусиқа, бошланғич тактнинг биринчи ярми ижро этилаётганда ўқувчи ўз эътиборини шу тактнинг иккинчи ярмига қаратади. Худди шу усул асарнинг кейинги тактларини ижро этишда ҳам қўлланади.

Нотага қараб ижро этаётган созанданинг фикрлаши бирмуча фаоллашади, унинг мусиқий қўлланмаларни қабул қилиб олиши маълум даражада ўткирлашади. Шу билан бирга ўқувчи нотага қараб ижро этаётган мусиқа асарига бутун вужуди билан берилади ва унинг ҳис-туйғулари ҳам бу жараёнда бевосита иштирок этади. Бундан келиб чиқадики, нотага қараб ижро этиш машғулоти ижрочи репертуар, унинг назарий ва амалий билимларини бойитибгина қолмасдан, балки умуман мусиқий фикрлаш жараёнининг сифатини яхшилади. [2.Б.132]

Нотага қараб ижро этиш ўқувчининг умумий мусиқий ривожланишида энг самарали ёъллардан биридир. Чолғу ижрочилиги таълими ўз олдида ўқувчининг умумий мусиқий қобилиятини, профессионаллигини ривожлантиришни ассосий мақсад қилиб қўяр экан, шубҳа йоқки, нотага қараб ижро этиш ана шу мақсаднинг амалга ошишида ассосий ва махсус восита вазифасини бажаради.

Нотага қараб ижро этишнинг муҳимлиги тан олинган ҳолда, амалда унга баъзан кераклича эътибор берилмайди. Албатта, нотага қараб ижро этишга қанча кўп вақт сарфланса, бу ўз навбатида, маълум ижобий натижа бериши мумкин. Лекин бу жараёни ташкил қилишда онгли назорат ёълга қўйилиши лозим. Тажрибадан маълумки, созанданинг нотага қараб ижро этиш қобилияти қанчалик ривожланган бўлса, унинг ички ешитиш қобилияти ҳам шунчалик ривожланган бўлади. Яъни бундай созанда нота белгиларига кўзи тушиши биланоқ шу товушни ижросиз ешита олади.

Демак, созандадаги «кўриш орқали ешитиш» қобилияти қанчалик ривожланган бўлса, унинг нотага қараб ижро эта олиши ҳам шунчалик сифатли бўлади. Нотага қараб ижро этишнинг муҳим шартларидан яна бири ижрочининг нигоҳи нота текстидан узилмаслигидир. Чолғу торлари ва пардалар жойлашувини яхши ўзлаштириб олмаган ўқувчиларнинг нигоҳлари дам нота текстига, дам чолғу грифига кўчиб туради. Ўқувчи нотага қараб, унинг баландлигини белгилаб олгандан сўнг, нигоҳини чолғу графикасидаги пардаларга кўчиришга мажбур, чунки пардаларни яхши ўзлаштириб олмаганлиги сабабли грифга қарамасдан бармоқларни пардага аниқ қўя олмайди.

Навбатдаги нотани аниқлашда ўқувчи яна нигоҳини нота текстига кўчиради. Бундай вазиятда кўп ўқувчилар текстнинг қайси жойига келганликларини ёъқотиб қўядилар. Керакли жойни топиш учун еса бир оз вақт талаб этилади. Мана шу камчиликлар натижасида ўқувчининг ижросида нотўғри тўхташлар содир бўлади. Бу еса асарнинг узлуксиз ижросига путур етказади. [3]

Шу сабабли ижрочи нигоҳининг бир манбадан кўчиши қанчалик кам бўлса, шунчалик ижро учун фойдали бўлади. Демак, чолғу ижрочилиги таълимида ўқувчи - созанданинг чолғу графага қарамасдан керакли пардани топа билишни бошқа кўникмалар қатори мунтазам равишда ўрганиб бориши нотага қараб бемалол ижро эта олиш қобилиятини ривожлантиришида муҳим аҳамият касб этади. Нотага қараб ижро

этишни амалга ошираётган пайтда ўқувчидан нота ёзувидаги барча белгиларига қатъий риоя қилишни бирдангина талаб қилиб бўлмайди. Ўқитувчи бу жараёнда ўқувчи биринчи навбатда эътибор бериши керак бўлган нарсаларни олинган тушунтириб, белгилаб бериши катта аҳамият касб этади. Бизнингча, ўқувчи асарлардаги яхлит муסיқий фикрнинг бошланиши ва тугалланишига биринчи навбатда эътибор бериши керак. Яъни асарда баён етилган тугал фикрнинг узилиб қолиши ёки тушунарсиз ижро этилишига йол қўймаслик керак.

Нотага қараб ижро этишни асарда баён этилаётган муסיқий фикрлар асосида ташкил қилиш яхши натижа беради. Нотаниш муסיқа асарларини нотага қараб ижро этишдан олдин кўздан кечириб, танишиб чиқиш, яъни шу асарни чолғусиз «ижро этиш» тавсия қилинади. Бунда, биринчидан, созанда бевосита ижро ҳаракатларидан холи бўлади; иккинчидан, асарнинг тузилишни ўргатиш имконияти туғулади. [4.Б.43]. Қўшимча қилиб айтиш мумкинки, ўқувчи асарнинг нота ёзувини кўздан кечириб, чолғусиз «дилда» ижро этиши унинг ички ешитув қобилиятини маълум даражада ривожлантириб боради.

Тажриба гувоҳлик берадики, муסיқа асари билан бундай танишувдан кейин ижро энгил ва аниқроқ амалга оширилади, содир бўлиши мумкин бўлган хатолар камаёди ва ижро эркинлиги таъминланади. Инсонлар индивидуал хусусиятлари билан биридан фарқ қилиши маълум. Мутлақо бир ҳил хусусиятли одамлар бўлмаганидек, ҳар бир ўқувчининг хусусиятлари ҳам ўзига хос ва такрорланмасдир. Таълим - тарбиянинг талаблари эса барча ўқувчилар учун ягона бўлиб қолаверади. Самарали натижага эришиш учун ўқувчиларга нисбатан педагогик воситаларни қандай қўллаш керак? Таълим ишида ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш, шу хусусиятлар асосида ишни ташкил этиш юқоридаги саволга маълум даражада жавоб бўлиши мумкин. Таълим жараёнида ўқувчиларга индивидуал ёндашиш муаммоси ижодий характерга эга. Бу жараённинг ҳар бир босқичига олдиндан аниқ кўрсатма бериб бўлмайди. [5.Б.243]

Педагогикада тарбияланувчиларга индивидуал ёндашиш масаласи таълим - тарбия ишининг барча бўғинларини ўз ичига олади. Индивидуал ёндашишнинг моҳияти ўқувчи олдида қўйилган умумий тарбия вазифасининг ҳар бир ўқувчига, унинг барча хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда педагогик таъсир кўрсатиш орқали амалга оширилишидир. Амалда хулқи, характери, салоҳияти турлича бўлган ўқувчиларни учратиш мумкин. Бази ўқувчиларнинг қобилиятлари ёшлик чоғлариданоқ сезилса, бошқаларида қобилиятни аниқлаш анча вақт талаб этади. Айрим ўқувчилар шўх, ўйинқароқ бўлиб, кўп нарсага қизиқсалар, бошқалари вазмин, босиқ бўладилар.

Ўқувчиларнинг характер ва хулқлари қандай бўлишидан қатъий назар уларга ўқитувчининг эътибори талаб етилади. Ўқувчиларга индивидуал ёндашиш биринчи, навбатда уларда ижобий сифатларни мустаҳкамлаш ва салбийларини йўқотишга қаратилади.

References:

1. Ҳ.Нурматов – Қашқар рубоби Т. 2003.

2. Ўзбекистон Республикаси маданияти ишлари вазирлиги – Рубоб наволари Т. 1993.
3. Р.Қосимов – Анъанавий рубоб ижрочилиги Ўзбекистон 2000.
4. Ш.Рахимов – Дутор. Т. 2005.
5. Б.Рахимжонов – Дуторчилар ансамбли Т. 2002 й.